

ДК 65.012.32:330.131.7:633.7

О.М. Николук

аспірант

ННЦ „Інститут аграрної економіки” УААН

Т.М. Ратошнюк

к.е.н.,

Інститут сільського господарства Полісся УААН

ФАКТОРИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО РИЗИКУ В ГАЛУЗІ ХМЕЛЯРСТВА

В статті уточнено визначення поняття факторів підприємницького ризику, здійснено їх класифікацію за можливістю впливати на них. Виділено специфіку деяких макроекономічних факторів, які характерні для галузі хмелярства.

Постановка проблеми

Галузь хмелярства характеризується високим ступенем ризикованості. Окрім традиційних факторів ризику виробники хмелю підпадають під вплив природних, ґрунтово-кліматичних, біологічних умов, небезпеки забруднення ґрунтів. Виникнення додаткових ризиків хмелярства пов'язане із рядом інших особливостей цієї галузі: диспаритетом промислових та сільськогосподарських цін, сезонністю виробництва, компенсаційним, а не мотиваційним характером державної підтримки. Крім того, низький, порівняно з іншими сферами народного господарства, рівень інвестиційної привабливості галузі змушує хмелярські господарства самостійно забезпечувати свій подальший розвиток. Це зумовлює необхідність виявлення ризикотворчих факторів, на основі яких здійснюватиметься подальша ідентифікація підприємницьких ризиків виробників хмелю.

Аналіз останніх досліджень

Основоположниками вітчизняної ризикології є В. Андрійчук, В. Вітлінський, С. Ілляшенко, О. Ястремський та ін. Вагомий внесок у дослідження ризику в АПК, його аналіз та управління внесли Л. Бауер, І. Бланк, О. Ковтун, С. Наконечний, А. Минка, Р. Пікус, Н. Рокочинська, С. Савіна, В. Чепурно, Р. Шинкаренко. Слід також відзначити роботи російських авторів, зокрема А. Альгіна, І Балабанова, М. Лапусти, О. Устенко, В. Черкесова, Л. Шаршукової. Цими та рядом інших науковців здійснено глибокий аналіз факторів підприємницьких ризиків, а саме – визначено їх сутність, класифікацію, вплив на виникнення тих чи інших видів ризиків, взаємозв'язок із результатами господарювання та ін.

Проте незважаючи на безумовну значущість проведених досліджень, на сучасному етапі залишаються невивченими специфічні аспекти підприємницьких ризиків вирощування хмелю. Зокрема, не з'ясовано галузеві особливості ризиковості хмелярства, не здійснено якісну оцінку ризиків галузі, не розроблено методичку кількісної оцінки підприємницьких ризиків та управління ними. Першим кроком до створення ефективного механізму ідентифікації та мінімізації підприємницьких ризиків виробників хмелю є якісна оцінка цих ризиків. Тому завданням нашого дослідження було уточнення сутності поняття факторів підприємницьких ризиків, здійснення їх класифікації та виявлення ризикотворчих факторів у галузі хмелярства.

Об'єктом дослідження є процес вдосконалення фінансово-економічного механізму господарювання виробників хмелю. Оскільки основну частку хмелесировини виробляють підприємства Житомирської області, дослідження проводили на матеріалах цього регіону.

Методологічною основою дослідження обрано діалектичний метод пізнання. За допомогою абстрактно-логічного методу (зокрема індукції та дедукції, аналізу та синтезу) було уточнено поняття факторів ризику, здійснено їх класифікацію, ідентифіковано специфічні ризикотворчі фактори хмелярства. Використання статистико-економічного методу дало змогу узагальнити дані щодо результативності вирощування хмелю в Житомирській області [3, 6].

Результати досліджень

Підприємство є складовою економічної системи і знаходиться у постійній взаємодії з іншими її елементами. Так, окрім факторів внутрішнього середовища (у т.ч. урожайності та площі насаджень) результативність виробництва залежить і від чинників зовнішнього середовища. Сукупна дія всіх факторів визначає ступінь ризикованості окремого рішення, дії.

Фактори ризику – це процеси та явища зовнішнього і внутрішнього середовища, які спричиняють виникнення окремих видів ризику. Науковці розрізняють об'єктивні (ті, на які підприємець не може вплинути) та суб'єктивні (ті, котрі піддаються впливу підприємця) фактори [1,2,4,8,11]. Аналогічною є класифікація ризикотворчих чинників на ті, що піддаються та не піддаються регулюванню (управлінню) [9]. Однак зазначені класифікації не повністю відповідають меті виявлення ризикотворчих факторів – мінімізації негативних наслідків дії ризиків, оскільки в підприємницькій практиці ризику в різній мірі піддаються впливу.

В.В. Чепурко пропонує групувати фактори за рівнями ієрархії управління сільським господарством (народне господарство, сільське господарство, галузі сільського господарства, область та підприємство) [10]. Ця класифікація підходить для регулювання ризиком одночасно на всіх рівнях. Проте, як зазначалось, управління ризиком на підприємстві передбачає існування об'єктивної можливості: 1) мінімізації одних ризиків на рівні підприємства; 2) лише врахування інших, зовнішніх щодо підприємства, ризиків. Саме тому вважаємо за доцільне здійснення класифікації факторів ризику підприємств-виробників хмелю за можливістю впливати на них.

Фактори підприємницького ризику варто згрупувати за двома рівнями управління: макрорівень та мікрорівень (рис. 2). Фактори макрорівня не піддаються регулюванню підприємства. Воно не може ні контролювати їх, ні впливати на них. Але, зважаючи на високий рівень залежності від факторів макросередовища, підприємства мають враховувати негативні наслідки такого впливу на ефективність господарювання та відповідним чином реагувати на них. До факторів макрорівня слід віднести природо-кліматичні (погодні, кліматичні та біологічні) і екологічні, політико-правові (геополітичні, політичні, правові), економічні (інфляційні процеси, диспаритет цін, курсові зміни), соціально-культурні фактори, науково-технічний прогрес, тіньову економіку, корупцію та ін.

Рис. 1. Фактори підприємницького ризику виробництва хмелесировини

Джерело: власні дослідження

До факторів мікрорівня – рівня підприємства – пропонується відносити ті фактори, на які підприємство в тій чи іншій мірі має вплив. На мікрорівні варто виділити фактори, які є зовнішніми та внутрішніми щодо підприємства. Зовнішньо-організаційні – це фактори, які підприємство не може контролювати, проте здатне на них впливати. До них відносяться конкуренція, взаємовідносини із споживачами, постачальниками, посередниками, організаціями, послугами яких користується підприємство.

Внутрішньо-організаційні фактори включають загально-організаційні, локальні фактори, та фактори ризику, які виникають у процесі прийняття конкретних рішень. Загально-організаційні фактори підприємницького ризику зазвичай виникають при створенні підприємства і в подальшому практично не піддаються регулюванню. До таких факторів пропонується відносити неадекватність поставлених цілей і стратегії підприємства його реальній меті, неефективну структурування підприємства, розподіл функцій та організацію праці на підприємстві, недоліки організації процесу виробництва. Локальні фактори викликають появу ризику на рівні підрозділів підприємства. Ці фактори включають неефективну організаційну структуру підрозділу, нерациональність його дій. На рівні прийняття рішень виникають фактори ризику, що обумовлені специфікою конкретного рішення (наприклад, інвестиційного, фінансового, бухгалтерського, управлінського тощо) та суб'єктивними характеристиками особи, що це рішення приймає.

Зазначена класифікація є загальною, а тому може бути застосована виробниками хмелю лише після деяких уточнень та пояснень.

Насамперед необхідно проаналізувати сучасний стан галузі хмелярства та ефективність вирощування хмелесировини. На сьогоднішній день кошти, отримані виробниками регіону за реалізований хміль, не покривають його собівартості; практично у всіх (за окремими винятками) підприємствах області виробництво хмелесировини є збитковою діяльністю (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка економічної ефективності виробництва хмелю сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області у 2001–2005 рр.

Роки	Реалізовано хмелю, ц	Ціна за 1 ц реалізованого хмелю, грн./ц	Собівартість 1ц, грн.	Прибуток (збиток), тис. грн.	Рівень рентабельності, %
2001	4510	1345,12	1198,23	662,5	12,3
2002	3366	917,62	1386,27	-1516,9	-32,9
2003	3541	981,7	1475,85	-1749,9	-33,5
2004	2893	1173,52	1876,88	-2034,8	-37,5
2005	3090	1337,09	2127,73	-2443,1	-37,2

Джерело: за даними Головного управління статистики у Житомирській області

В якості індикатору ефективності виробництва хмелю окрім рівня рентабельності зазвичай розглядається урожайність культури. Урожайність хмелю протягом останніх 10 років змінювалась досить стрибкоподібно (рис. 1). Коефіцієнт варіації урожайності хмелю складає 35,26 % (що в 1,8 і 1,92 рази більше, ніж коефіцієнти варіації урожайності відповідно зернових і зернобобових та цукрових буряків). Із зазначеного можна зробити висновок, що виробництво хмелю підпадає під значний вплив природнокліматичних факторів, тобто залежить від кліматичних, біологічних та ґрунтових умов.

Видатки виробників хмелю протягом 6 років покриваються за рахунок державного фінансування [7]. Так, у 2004 та 2005 рр. з бюджету було виділено відповідно 5977,39 і 8945,95 тис. грн., що перевищило збитки підприємств більш як в 2 та 3,5 рази. Це означає, що держава свідомо знищує всі мотиваційні стимули до виведення галузі з кризи самостійно самими виробниками. Тому вітчизняні хмелярі можуть бути не підготовлені до раптових змін бюджетної та податкової політики (особливо змін, які стосуються збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства). Основними конкурентами вітчизняних хмелярських господарств є зарубіжні виробники хмелесировини. Тому зміни ввізного мита також впливатимуть на результативність виробництва та реалізації хмелю. Зазначене свідчить про те, що ефективність вирощування хмелю знаходиться під значним впливом політичних (особливо правових) факторів ризику.

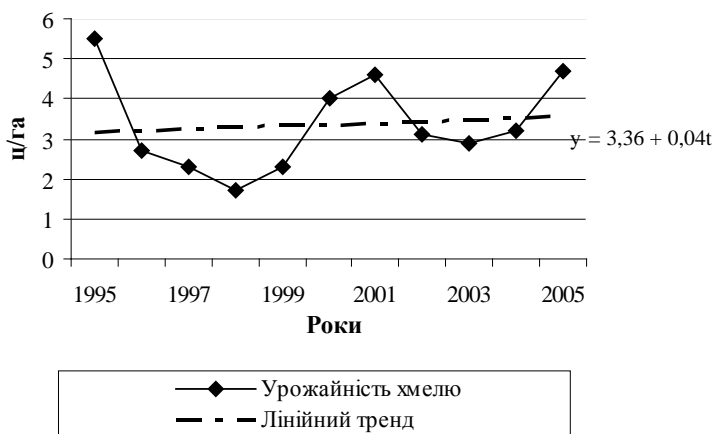

Рис. 2. Динаміка урожайності хмелю в Житомирській області протягом 1996 – 2005 рр.

Джерело: за даними Головного управління статистики у Житомирській області

Високий ступінь підприємницького ризику спричинений також впливом економічних факторів на діяльність хмелярів. Так, з 223 машин для сушки хмелю, які працювали в Україні, залишилось 83, а із 120 хмелезбиральних комбайнів – 60 [5]. Проте через диспаритет промислових цін та цін на хміль виробники не здатні навіть до простого, не говорячи вже про розширене, відтворення. Ще однією проблемою вітчизняної галузі хмелярства є недостатнє виробництво хмелю, його низька якість та висока ціна. Тому, особливістю процесу підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської культури є необхідність у постійному відслідковуванні та впровадженні розробок НТП, зокрема тих, що стосуються освоєння нових сортів і механізації виробництва хмелю.

Фактори мікрорівня є специфічними для кожного окремого хмелярського господарства і їх оцінку слід проводити шляхом узагальнення думок провідних спеціалістів підприємства за допомогою методу аналізу експертних оцінок.

Висновки

Фактори підприємницького ризику галузі хмелярства поділяються на фактори макро- (природнокліматичні, екологічні, політико-правові, економічні, соціально-культурні фактори, НТП, тіньова економіка, корупція тощо) та мікрорівня. Фактори мікрорівня можна розділити на зовнішні (відносини із конкурентами і контрагентами) та внутрішні (загально-організаційні, локальні та фактори рівня прийняття рішень).

Галузеві особливості виробництва хмелю спричиняють необхідність більш глибокого аналізу деяких факторів макрорівня. Зокрема хмелярськими господарствами мають бути враховані можливі зміни бюджетної та податкової політики держави (правові фактори ризику), диспаритет цін хміль та на промислові товари, що споживаються в процесі виробництва хмелесировини (економічні фактори ризику), новітні досягнення науки та техніки. Особлива увага має бути приділена вивченню природо-кліматичних та біологічних факторів ризику вирощування хмелю.

Перспективи подальших досліджень

В подальших дослідженнях увагу варто зосередити на розробці методів оцінки підприємницьких ризиків галузі хмелярства. Зважаючи на значний ступінь залежності ефективності виробництва хмелю від природо-кліматичних умов також слід оцінити природо-кліматичний ризик, враховуючи регіональні аспекти ризиковості галузі в Житомирській області. Метою ідентифікації та оцінки підприємницьких ризиків має стати розробка та впровадження механізму управління (мінімізації) ризиками підприємства.

Література

---

1. *Вітлинський В.В., Великоіваненко Г.І.* Ризикологія в економіці та підприємстві. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
  2. *Ілляшенко С.М.* Економічний ризик. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
  3. *Мармоза А.Т.* Практикум із сільськогосподарської статистики: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2005. – 450 с.
  4. *Машина Н.І.* Економічний ризик і методи його вимірювання. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.
  5. *Марченко В, Опалко В.* Похмелье? Возрождение // ЗЕРНО. – 2006. – № 12. – С. 28–33.
  6. *Попович И.В.* Методика экономических исследований в сельском хозяйстве: Учебное пособие для экон. специальностей с.-х. вузов. Изд. 3-е, перераб. – М.: «Экономика», 1977. – 244 с.
  7. *Ратошняк Т.М., Кудинський В.С., Николюк О.М.* Сучасний стан і перспективи розвитку хмелярства в Житомирській області // Хмелярство: Міжвід. темат. наук. зб. – 2006. – Вип.. 23. – С. 127–132.
  8. *Скамай Л.* Рискообразующие факторы // Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция. – 2002. – № 4 – С. 32–36.
  9. *Цай Т.Н., Грабовый П.Г., Марашда Бассам Сайел* Конкуренция и управление рисками на предприятиях в условиях рынка. – М.: Аланс, 1997. – 288 с.
  10. *Чепурко В.В.* Экономический риск аграрного производства: теория, методы оценки, управление. – Симферополь: Таврия, 2000. – 308 с.
  11. *Шаришуква Л.* Кто становится банкротом? // Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция. – 1997. – № 5. – С. 5–12.
-
-